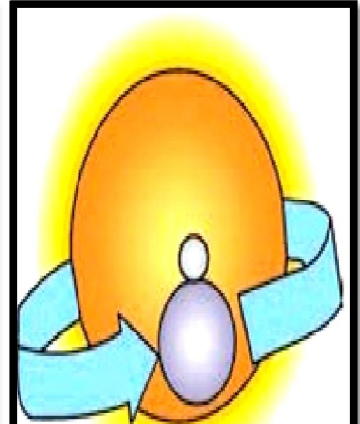
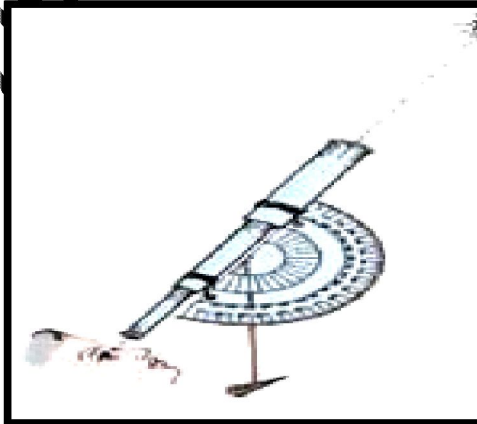
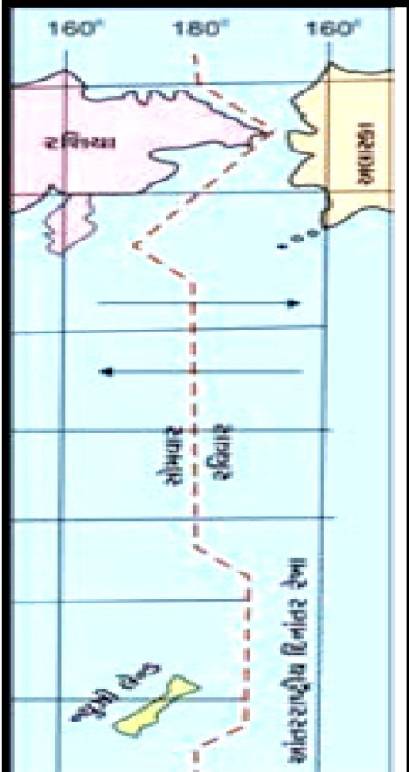
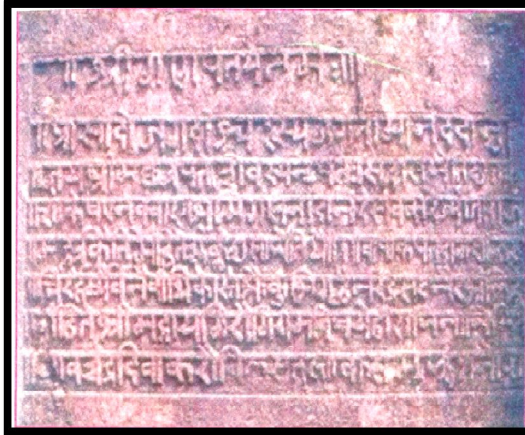
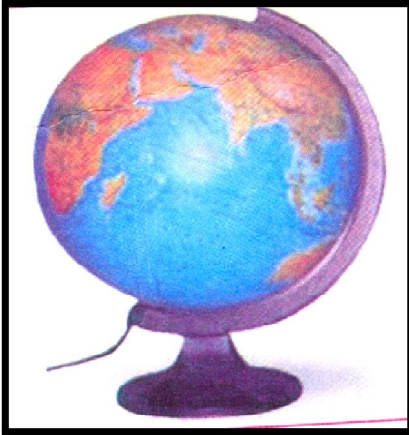

સામાજિક વિજ્ઞાન શબ્દકોશ

ધોરણ : ૬ થી ૮

(૧) મિલેનિયમ ગેલેરી :

→ જ્યારે વીસમી સદી પૂર્ણ થઈ હતી ત્યારે ડીસેમ્બર ૨૦૦૦માં લગભગ તમામ વર્તમાન પત્રોમાં વીસમી સદીમાં બનેલા બનાવોની વિગતો ચિત્રાત્મક રિત્વ આવી હતી જેને મિલેનિયમ ગેલેરી ' કહે છે.

(૨) અભિલેખો :

→ ધાતુ કે પથ્થર ઉપર કોતરેલું લખાણ

(૩) અભિલેખાગાર :

→ જ્યાં અભિલેખો સાચવવામાં આવે તેને અભિલેખાગાર કહે છે

(૪) તામ્રપત્ર :

→ તાંબાના પતરા ઉપર કોતરીને લખવામાં આવતું લખાણ

(૫) નકશો :-

→ પૃથ્વીના કોઈ પણ ભાગના સપાટ કાગળ પરના આલેખનને નકશો કહેવાય

(૬) રૂઢસંજ્ઞા :-

→ નકશાની પણ પ્રતીકાત્મક વિશ્વવ્યાપી સરળ અને સર્વ સામાન્ય ભાષા છે.આવી સંજ્ઞાઓ કે પ્રતીકોના ઉપયોગની બાબતમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સમજ પણ છે જેને નકશાની રૂઢ સંજ્ઞાઓ કહે છે.

(૭) નાગરિક :-

→ સામાન્ય રીતે નાગરિક એને કહેવાય કે જે દેશમાં વસતો હોય,જે દેશ તરફથી મળતા તમામ રાજકીય અને સામાજિક હકો ભોગવતો હોય અને દેશ પ્રત્યેની પોતાની ફરજો બજાવતો હોય.

(૮) નાગરિકતા :-

- રાજ્યમાં વસવું, રાજ્યને વફાદાર રહેવું, રાજ્ય તરફથી મળતા હક ભોગવવા અને રાજ્યની ફરજો અદા કરવી તેને નાગરિકતા કહે છે.

(૯) અક્ષાંશવૃત્તો :-

- પૃથ્વીના ગોળા પર દોરેલી કાલ્પનિક આડી રેખાઓને અક્ષાંશવૃત્ત કહે છે.

(૧૦) રેખાંશવૃત્તો :-

- પૃથ્વીના ગોળા પર દોરેલી કાલ્પનિક ઉભી રેખાઓને રેખાંશવૃત્ત કહે છે.

(૧૧) કટિબંધો :-

- પૃથ્વીના તાપમાન અને પ્રકાશ, ગરમી અને ઠંડીના આધારે સ્પષ્ટ રીતે જુદા જુદા વિભાગોમાં વહેંચાઈ જાય છે જેને કટિબંધો કહે છે.

(૧૨) ખંડો :-

- પૃથ્વી પર આવેલા જમીન ધરાવતાં ભાગોને ખંડો કહેવાય.

(૧૩) મહાસાગરો :-

- પૃથ્વી પર આવેલા પાણી ધરાવતાં ભાગોને મહાસાગરો કહેવાય.

(૧૪) ભૂપૃષ્ઠ :-

- જમીન પર આવેલા જુદા જુદા ભૂમિ સ્વરૂપોને ભૂપૃષ્ઠ કહેવાય.

(૧૫) ઉચ્ચપ્રદેશ :-

- સમુદ્રની સપાટીથી ઉંચે આવેલા મેદાન જેવા સપાટ પ્રદેશને ઉચ્ચપ્રદેશ કહે છે.

(૧૬) અવશેષો :-

- ઉત્ખનન કરતાં મળી આવેલા સિક્કાઓ, હથિયારો, ઓજારો, વાસણો, ઘરેણાં, રમકડાં વગેરેને અવશેષો કહે છે.

(૧૭) પરિભ્રમણ ગતિ :-

- પૃથ્વી પોતાની ધરી પર ફરે છે તેને પરિભ્રમણ ગતિ કહે છે.

(૧૮) કક્ષા :-

- અવકાશમાં પૃથ્વીને નિરંતર ફરવા માટે એક કલ્પિત માર્ગ નક્કી થયેલ છે, આ માર્ગને કક્ષા કહે છે.

(૧૯) સામંત :-

- રાજપૂત યુગમાં જે તે પ્રદેશની કરવસુલી જેને સોંપવામાં આવતી તેને સામંત કહે છે.

(૨૦) પૂર્વ મધ્ય કાળ :-

- આઠમી થી બારમી સદીના સમયકાળને પૂર્વ મધ્યકાળ કહે છે.

(૨૧) અક્ષાંશવૃત્ત :-

- પૃથ્વીના ગોળા પર દોરેલી કાલ્પનિક આડી રેખાઓને અક્ષાંશવૃત્તો કહે છે.

(૨૨) રેખાંશવૃત્ત :-

- પૃથ્વીના ગોળા પર દોરેલી કાલ્પનિક ઉભી રેખાઓને અક્ષાંશવૃત્તો કહે છે.

(૨૩) વર્તુળનો અક્ષાંશ :-

- પૃથ્વી સપાટી પરના કોઈ પણ સ્થળને જો સીધી રેખાથી પૃથ્વીના કેન્દ્ર સાથે જોડવામાં આવે તો તે રેખાથી વિષુવવૃત્તીય કાલ્પનિક સપાટી સાથે કેન્દ્ર આગળ જેટલા અંશનો ખૂણો થાય તેટલો તે સ્થળનો અક્ષાંશ.

(૨૪) અક્ષવૃત :-

- પૃથ્વી ઉપર ઉત્તર અથવા તો દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં વિષુવવૃતથી સરખા કોણીય અંતરે મળેલા સ્થળોને જોડનારું પૂર્વ પશ્ચિમ સળંગ વર્તુળને અક્ષવૃત કહેવાય.

(૨૫) રેખાંશ :-

- પૃથ્વી સપાટી પરના કોઈ પણ સ્થળને જો સીધી રેખાથી પૃથ્વીની ધરી સાથે કાટખૂણે જોડી દઈએ તો તે રેખાથી મૂળરેખાવૃતની કાલ્પનિક સપાટી સાથે ધરી આગળ જેટલા અંશનો ખૂણો બનાવે તેટલો તે સ્થળનો રેખાંશ.

(૨૬) રેખાવૃત :-

- પૃથ્વી ધરીથી મૂળ રેખાવૃતની કાલ્પનિક સપાટી સાથે પૃથ્વી સપાટીએ સરખા કોણાત્મક અંતરે આવેલા સ્થળોને જોડનારી ઉત્તર દક્ષિણ સળંગ રેખાને રેખાવૃત કહે છે.

(૨૭) ઉત્તર ગોળાર્ધ અને દક્ષિણ ગોળાર્ધ :-

- ૦ વિષુવવૃતથી ઉપર તરફનો ભાગ તે ઉત્તર ગોળાર્ધ અને નીચેની તરફનો ભાગ તે દક્ષિણ ગોળાર્ધ કહેવાય છે.

(૨૮) ગ્રીનીચ રેખા :-

- ઈંગ્લેન્ડમાં ગ્રીનીચ પરથી પસાર થતાં ૦ રેખાંશવૃતને ગ્રીનીચ રેખા કહે છે.

(૨૯) પૂર્વ અને પશ્ચિમ ગોળાર્ધ :-

- ૦ રેખાંશવૃતથી પૃથ્વીના પૂર્વ ભાગ ને પૂર્વ ગોળાર્ધ અને પશ્ચિમ ભાગને પશ્ચિમ ગોળાર્ધ કહે છે.

(૩૦) આંતરરાષ્ટ્રીય દીનાંતર રેખા :-

- ૧૮૦ રેખાંશવૃતને આંતરરાષ્ટ્રીય દીનાંતર રેખા કહે છે.

(૩૧) સ્થાનિક સમય :-

→ મધ્યાહન પ્રમાણે નક્કી કરેલા જે તે સ્થળના સમયને સ્થાનિક સમય કહે છે.

(૩૨) પ્રમાણ સમય :

→ દેશના કોઈ એક રેખાંશ ઉપરથી આખા દેશનો એક જ સમય નક્કી કરવામાં આવે છે.તેને પ્રમાણ સમય કહે છે.

(૩૩) ભૂપૃષ્ઠ :-

→ જમીનની સપાટીને ભૂપૃષ્ઠ કહે છે.

(૩૪) વિધાનસભ્ય :-

→ વિધાનસભાના સભ્યને વિધાનસભ્ય કે ધારાસભ્ય કહે છે.

(૩૫) મૃદાવરણ :-

→ આપણે પૃથ્વીના જે ભાગ પર વસવાટ કરીએ છીએ તે ભાગને મૃદાવરણ કહે છે.

(૩૬) ઘનાવરણ :-

→ પૃથ્વીનો ઉપરનો પીપડો માટી અને ખડકો જેવા ઘન પદાર્થોનો બનેલો છે તેથી તે ઘનાવરણ કે શિલાવરણ પણ કહે છે.

(૩૭) મેગ્મા :-

→ પૃથ્વીના પેટાળમાં રહેલા પીગળેલ રસને મેગ્મા કહે છે.

(૩૮) જલાવરણ :-

→ પૃથ્વીની સપાટીનો નીચાણવાળો ભાગ પાણીથી ઘેરાયેલો છે જેને જલાવરણ કહે છે.

(૩૯) મહાસાગર :-

→ જલાવરણમાં વિશાલ જળ ભંડાર ધરાવતાં ભાગો એટલે મહાસાગરો

(૪૦) વાતાવરણ :-

→ પૃથ્વીની ચારે બાજુ વીંટળાઈને આવેલા હવાના આવરણને વાતાવરણ કહે છે.

(૪૧) ભેજ :-

→ ગરમીથી બાષ્પ બની પાણી વરાળ સ્વરૂપે હવામાં ભળે છે તેને ભેજ કહે છે.

(૪૨) ધનીભવન :-

→ ભેજ ઠરવાની ક્રિયા એટલે ધનીભવન

(૪૩) જીવાવરણ :-

→ પૃથ્વીના મૃદાવરણ, જલાવરણ અને વાતાવરણના જે ભાગમાં જીવસૃષ્ટિ વ્યાપી છે તેને જીવાવરણ કહે છે.

(૪૪) બંધારણ :-

→ કોઈ પણ દેશનું શાસન ચલાવવા માટે બનાવવામાં આવેલા નિયમોના વ્યવસ્થિત સંગ્રહને દેશનું બંધારણ કહે છે.

(૪૫) બિનસાંપ્રદાયિક :-

→ દેશનું શાસન કોઈ સંપ્રદાયની કે ધર્મની માન્યતાને આધારે ન ચાલે

(૪૬) પ્રજાસત્તાક :-

→ પ્રજાસત્તાક એટલે રાજ્યના વડા, રાષ્ટ્ર પ્રમુખ વંશ પરંપરાગત અમુક કુટુંબની વ્યક્તિ ન હોય

(૪૭) ભૂકંપ :-

- પૃથ્વીના પેટાળમાં થતાં ઝડપી ભુસંચલન અને દબાણને કારણે ભુસપાટીને અમુક નબળો ભાગ એકાએક વેગથી ધુજી ઉઠે છે. આ આકસ્મિક ધુજારીને ભૂકંપ કહે છે.

(૪૮) ભૂકંપકેન્દ્ર :-

- ભૂકંપ ક્રિયાના ઉદભવસ્થાનેથી ભૂકંપના મોજા પેદા થાય છે જેને ભૂકંપ કેન્દ્ર કહે છે.

(૪૯) ભૂકંપ નિર્ગમન કેન્દ્ર :-

- ભૂકંપ કેન્દ્રથી પૃથ્વીની સપાટી નજીકના સ્થળ કે કેન્દ્રને ભૂકંપ નિર્ગમન કેન્દ્ર કહે છે.

(૫૦) જ્વાળામુખી :-

- જ્વાળામુખી એટલે ભૂ-સપાટીના નબળાં ખડક સ્તરોમાં પડેલી ફાટ કે છિદ્રનું નામ છે, જેમાં થઈને પેટાળનો ઘગ ઘગતો લાલચોળ મેગ્મા, વિવિધ કદ અને આકારના ખડક, રાખ, વરાળ અને અન્ય વાયુઓ ભુસપાટી ઉપર ધસી આવે છે.

(૫૧) લાપીલી :-

- જ્વાળામુખીમાંથી ફેંકાતા વિખંડિત ખડક પદાર્થોના નાના પથ્થરો લાપીલી તરીકે ઓળખાય છે.

(૫૨) ત્સુનામી :-

- સમુદ્રના તળિયે આવેલા જ્વાળામુખી ફાટવાથી કે તળિયે ભૂકંપ થવાથી સમુદ્રની સપાટી પર ખુબ શક્તિશાળી વિનાશક મોજા ઉત્પન્ન થાય છે આ મોજાને ત્સુનામી કહે છે.

(૫૩) પુર :-

- નદીમાં એકાએક આવતાં ધસમસતા પાણીના પ્રવાહને પુર કહે છે.

(૫૪) દુષ્કાળ :-

- વરસાદ ન આવવાથી ખોરાક પાણીની અછત સર્જાય અને જમીનમાં પાણી સુકાઈ જવાની પ્રક્રિયાને દુષ્કાળ કહે છે.

(૫૫) દાવાનળ :-

- જંગલોમાં વૃક્ષોના પરસ્પર ઘર્ષણ અથવા આકાશમાંથી પડતી વીજળી થકી કે બીજા કોઈ કારણસર આગ લાગે છે જેને દાવાનળ કહે છે.

(૫૬) ભૂસ્ખલન :-

- કેટલીવાર જમીન કે ભૂમિ પ્રદેશનો ઉપરનો ભાગ નીચે તરફ ખસી જાય છે તેને ભૂસ્ખલન કહે છે.

(૫૭) વાતાવરણ :-

- પૃથ્વીની ચારે બાજુ વીંટળાઈને આવેલા હવાના આવરણને વાતાવરણ કહે છે.

(૫૮) આબોહવાના ફેરફાર :-

- વૈશ્વિક તાપમાન વધવાથી તાપમાન, પવનની દિશા અને ભેજ વગેરેમાં જે ફેરફાર થાય છે તેને આબોહવાના ફેરફાર કહે છે.

(૫૯) હવામાન :-

- કોઈ પ્રદેશના તાપમાન, ભેજ અને વરસાદની ટૂંકાગાળાની સરેરાશ સ્થિતિ એટલે હવામાન

(૬૦) આબોહવા :-

- કોઈ પણ પ્રદેશના ૩૫ થી વધારે વર્ષોના સરેરાશ તાપમાન, ભેજ અને વરસાદની સરેરાશ સ્થિતિ એટલે આબોહવા

(૬૧) ગ્રીનહાઉસ ઇફેક્ટ :-

- કંડી આબોહવા વાળા દેશમાં વૃક્ષોને પર્યાપ્ત માત્રામાં ગરમી મળી રહે તે માટે કાય કે કાપડની છત રાખવામાં આવે છે. જેને ગ્રીન હાઉસ ઇફેક્ટ કહે છે.

(૬૨) ગ્લોબલ વોર્મિંગ :-

- ગ્લોબલ વોર્મિંગ એટલે પૃથ્વીના વાતાવરણને ગરમ કરનારી ગ્રીન હાઉસ ઇફેક્ટ.

(૬૩) સભાપતિ :-

- રાજ્યસભાનું સંચાલન કરનારને સભાપતિ (ચેરમેન) કહે છે.

